

УДК 821.131.1-961+821.161.2-96.09 (092) "14"

Володимир Литвинов,
Руслана Множинська
(м. Київ)

КАЛЛІМАХ І ГРИГОРІЙ САНОЦЬКИЙ

(До питання українсько-італійських філософських зв'язків у XV ст.)

Анотація. У статті на основі фактичного матеріалу розглядаються зв'язки відомого італійського гуманіста Філіппо Буонаккорсі Каллімаха (Philippus Callimachus; 1437–1496), з Григорієм Саноцьким (1406–1477) – архієпископом львівським, професором Краківської академії, ренесансним гуманістом. Саноцький був засновником першого гуманістичного гуртка в Україні, куди входив і Каллімах, який залишив спогади про спілкування з Григорієм Саноцьким.

Ключові слова: гуманізм, Відродження, антропоцентризм, схоластика, епікуреїзм.

Анотация. В статье на основе фактического материала рассматриваются связи известного итальянского гуманиста Филиппо Буонаккорси Каллимаха (Philippus Callimachus Experiens; 1437-1496), с Григорием Саноцьким (1406-1477) – архиепископом Львовским, профессором Краковской академии, ренессансным гуманистом. Саноцкий был основателем первого гуманистического кружка в Украине, членом которой был и Каллимах.

Ключевые слова: гуманизм, Возрождение, антропоцентризм, схоластика, эпикуреизм.

Annotation. In this article on the basis of actual material discusses the relationship between the famous Italian humanist Filippo Buonaccorsi Callimachus (Philippus Callimachus 1437-1496), with Gregory Sanocki (1406-1477) – Archbishop of Lviv, the Professor of the Krakow Academy, Renaissance humanist. Sanocki was the founder of the first humanistic group in Ukraine, which included Callimachus also.

Key words: humanism, renaissance, anthropocentrism, scholasticism, epicureanism.

Відродження, або Ренесанс – це доба в історії культури Європи, що прийшла на зміну Середнім вікам і передувала Просвітництву. В Італії вона припадає на початок XIV (а в Європі – XV-XVI ст.). Визначальна її риса — світський характер культури та її гуманізм і антропоцентризм (тобто зацікавленість, у першу чергу, до людини і її діяльності). В цей час з'являється посилена увага до античної культури, відбувається ніби її відродження». В цей період була заснована так звана Платонівська академія у Кареджі поблизу Флоренції (1459-1521); її засновником і очільником був Марсіліо Фічіно. До неї входив і КАЛЛІМАХ: відомий італійський гуманіст Філіппо Буонаккорсі Каллімах (Philippus Callimachus Experiens; 1437–1496) – латиномовний поет і прозаїк. Початково дія і творив Каллімах у Венеції, а десь в 1462–1468 рр. перебував у Римі, де займав посаду секретаря кардинала Бартоломео Ровеллі. Входив і до складу так званої Платонівської Академії і саме тоді прибрав грецьке прізвисько Каллімах. Підтримував також стосунки з відомими гуманістами Марсіліо Фічіно, Піко делла Мірандолаю і Лоренцо Медічі.

Тікаючи від переслідувань папи римського, з'явився 1470 року у Польщі. Папа вимагав видачі Каллімаха, і сейм у Пйотркові погодився на це. Але проти виступив Львівський архієпископ Григорій Саноцький, який забрав італійського мислителя до себе до Львова, де Каллімах жив у його заміському будинку. Навколо цих непересічних постатей гуртувалися учні й приятелі, які невдовзі організували літературно-наукове товариство, зразком для якого була гуманістична Римська Платонівська Академія Помпонія Лето, Платіни і Каллімаха. Осідком товариства став масток Григорія у його містечку Дунаєві, для якого виклопотав 1470 року привілей на ярмарки і торги. Котре зміцнив так, що 1474-го року зміг чинити в ньому опір татарам.

Каллімах дуже високо цінував розум і знання Григорія Саноцького. Щойно зазнайомившись із ним, італійський гуманіст був дуже здивований, що зустрів на півночі людину, яка так глибоко обізнана з філософією і дотримується передових поглядів. «З вуст того великого чоловіка, – писав біограф, – плинуть міркування незмірно поважні і такі, що переважають наш розум...». Італійський гуманіст виставляє Григорія як зразкового пастиря, а в іншому місці нагадує, що рідко до самого Львова заїжджав, бо мершій поспішав до улюбленого Дунаєва; засвідчує, що Григорій всю архієпископію віддав в управління власникам, ніколи від них звіту не вимагаючи. Помер Каллімах у віці 59 років від морової пощесті, а його тіло урочисто поховано в домініканському костелі в Кракові. Залишив по собі багато поетичних і прозових латиномовних творів, зокрема, й трактат «Життя і звичаї Григорія з Санока».

Григорій Саноцький (Gregorius Sanoceus / Grzegorz z Sanoka; бл. 1406–1477) – архієпископ львівський протягом 1451–1477 рр., професор Краківської академії, ренесансний гуманіст, критик схоластики і поет. Був засновником першого гуманістичного гуртка в Україні, куди входив і відомий італійський гуманіст Філіппо Буонакорсі Каллімах / Philippus Callimachus Experiens (1470-1471). Останній залишив спогади про спілкування з Григорієм Саноцьким, які подаємо нижче.

У 1433 р. Григорій Саноцький став професором римської поезії. Потім, протягом 1433–1437 рр., був вихователем синів краківського воєводи Івана Гарновського, а пізніше – синів короля Польщі Казимира Ягелончика. Перед 1437 роком прийняв священницький сан і виїхав на подальші студії до Італії, де перебував три роки. У канцелярії папи Євгенія IV виконував обов'язки музиканта і копіювальника. Після повернення до Кракова одержав 1439 року ступінь магістра мистецтв і став викладати в Краківській Академії класичну поезію. Згодом жив у повітовому місті Величці, Малопольського воєводства і виконував обов'язки парафіяльного священика, тримаючи тісний контакт з краківським науковим осередком. 1440 року обійняв посаду парафіяльного священика і заснував лікарню для злиденних у місті Бжеську. Протягом 1440–1450 рр. перебував в Угорщині, де певний час виховував синів Семиградського воєводи Яна Хун'яді і жив при дворі хорватського гуманіста архієпископа Яна Вітеза (Jan Vitéz; 1405–1472). Як капелан польського короля Владислава III Варненчика і нотаріус королівської канцелярії, Григорій Саноцький брав участь в Угорській (1440 р.) і Варненській (1444 р.) воєнних експедиціях. Відомо також, що за намовою руського воєводи Анджея Одровонжа погодився на приведення до Львова бернардинів (католицького «Ордену Братів Менших») [5; с. 67]. Пізніше про життя Григорія Саноцького писав також письменник, історик і суспільний діяч Юзеф Гнат Крашевський (Józef Ignacy Kraszewski; 1812–1887) у книжці під назвою «Стремінчик» («Strzemięńczyk»). Помер Григорій раптово в Рогатині 1477 або 1479 року [Див. 5; с. 348]. Про його смерть польський історик Ян Длугош розповідає так: «невідомо, чи помер натуральною смертю, чи внаслідок отруєння: «Morbone, incertum est, extinctus an veneno a foeminis propinato, in

quas intemperate se agebat» (Невідомо, чи від хвороби помер, чи від отрути, підсипаної жінками, до яких мав непомірний потяг) [2, XIII, р. 553; 3, Str.561].

Талант Григорія Саноцького, як і всіх ренесансних гуманістів, був непересічним і багатограним. Але він виявився, сформувався і розвинувся не без впливу довкілля, кола визначних особистостей паневропейського масштабу. З ким спілкувався Григорій Саноцький під час п'ятирічного перебування в Німеччині, нам, на жаль, невідомо. Але, мешкаючи у Львові, мислитель підтримував зв'язки з відомим польським діячем, істориком і дипломатом Яном Длугошем (Лонгусом) та лікарем і астрологом Мартином із Перемишля, які дуже його хвалили. Пізніше, коли подався до Кракова і став учителем латині синів короля Казимира Ягелончика (1447–1492), брав участь також в декількох дипломатичних місіях до римських пап Сикста IV, Інокентія VIII і до Константинополя. У краківському середовищі Григорій був пов'язаний з німецьким гуманістом і педагогом Конрадом Целтісом (1459–1508) та з утвореним ним «Надвіслянським літературним Товариством» (*Sodalitas Litteraria Vistulana*). Як близький приятель дворецького королівських синів Станіслава Шидловецького, він мав вплив на східну політику королів Ягелончика і Ольбрахта, які довіряли йому дипломатичні місії. Це сприяло новим знайомствам і плідній співпраці. Відомо, зокрема, що, працюючи в Угорщині учителем дітей угорського військового і політичного діяча, воєводи Трансильванії, генерала й регента угорського королівства Яна Хуньяді (1387–1456), Григорій відвідував гурток гуманістів, де спізнався, зокрема, з італійським гуманістом Павлом Вергеріо і Філіпом Подахатером з острова Кіпра [3; VI, Str. 560].

Але найбільше знаємо про плідне спілкування Григорія Саноцького з відомим італійським гуманістом Філіпом Буонаккорсі Каллімахом (*Philippus Callimachus Experiens*; 1437–1496), поетом і прозаїком, що писав латинською мовою.

Залишив по собі поетичні і прозові лагиномовні твори, зокрема «Життя кардинала Збігнева Олесницького», «Життя і звичаї Григорія з Санока» і «Три книги про короля Владислава» – про польського короля Владислава Варненчика (1414–1444), який загинув у битві з турками біля болгарського міста Варна.

Що стосується суто філософських проблем Григорія Саноцького, то свого ставлення до них він не висловлював. Незважаючи на це, польські історики літератури виставляли його як «правдивого філософа, людину таланту надзвичайного», єдину світлу постать серед сушільної темноти, в яку схоластична філософія занурила XV століття. Проте, пізніше подибуємо і критичну оцінку його спадщини, як здається не вельми вмотивовану: «Філософом жодним Григорій не був: бо не мав ані системи, ані жодного твору філософського змісту не залишив, а навіть ніколи того робити не збирався»; і ще: «антична філософія була йому невідома, хіба що, настільки, наскільки про неї з творів Цицерона вчитав, бо грецької не знав» (Див. 4, III, S. 237, 238, 254). Ідучи за цією логікою звинувачення, подібні закиди можна поставити більшості раних ренесансних гуманістів паневропейського масштабу, які так само були, передусім, вільнодумними гуманістами, гаслом яких було *mentem vivere*.

Григорій Саноцький першим серед вітчизняних мислителів рішуче й відверто критикував схоластичну філософію, яку називав «сонним маренням наяву» та вважав себе послідовником філософії Епікура – «доброго християнина і високоморальної людини». Ця думка була на той час дуже сміливою, бо у середньовічній літературі епікуреїзм тлумачили як радикальний натуралізм або гедонізм. Тому побутувало негативне ставлення до Епікура, а його прихильників називали «поросятами із череди Епікура» (*Porci de grege Epicuri*). Григорій визнавав за епікуреїзмом право на існування поряд з іншими філософськими вченнями, бо Епікур, на його думку, «займався тілом – матеріальним світом, а інші вчені займаються душею – світом духовним». [1, с. 104]

Мислитель виступав за розмежування світської й церковної влади, відокремлення церкви від держави та їхнє невтручання у справи одна одної. Він закликав до

відокремлення, унезалеження природознавства від релігії, до наукового пояснення явищ природи; критикував тих, які намагаються закони природи підпорядкувати теології. Насамкінець, заради об'єктивності, зауважимо, що крім перелічених нами свідчень, так би мовити, позитивного характеру, є і скептичні.

Водночас, важко заперечити все попередньо сказане, а також усталену вже думку польських і українських науковців про те, що Саноцький був першим серед вітчизняних мислителів, хто рішуче й відверто критикував схоластичну філософію, яку називав «сонним маренням наяву» і започаткував новий ренесансно-гуманістичний етап у філософії України та Польщі. Вихідною позицією його філософії було характерне для гуманістів заперечення авторитетів і прагнення до самостійного мислення та критичного осмислення текстів античних філософів [1, с.130]. Продовжувачами гуманістичної культури в Україні стали такі поети, письменники, теологи і вчені, як Юрій Дрогобич (Котермак) (бл. 1450 – 1494), Павло Кросненський (Русин із Кросна) (бл. 1470 – 1517), Лукаш із Нового Міста (пом. бл. 1542), Станіслав Оріховський-Роксолан (1513 – 1566).

Далі подаємо уривок з твору Каллімаха «Життя і звичаї Григорія з Санока» (Philippi Buonaccorsi Callimachi. Vita et mores Gregori Sanocei, Archiepiscopi Leopoliensis, – Lwów, 1909) в перекладі з латини Володимира Литвинова:

Григорій з Санока був шляхтичем по батькові і по матері. Народився в Польщі (Sarmacji), в маленькому селі неподалік витoku річки Віслока (Wisloka) і там провів дитячі роки. Ще хлопцем перебрався разом з батьком до ближнього міста (містечка) і там почав навчатися. Маючи дванадцять років, здався на ласку долі і був готовим зносити швидше навіть більші прикросі, ніж батьківську суворість, – протестувати проти якої вважав за злочин, а зносити її не мав сили. Через те у міру пориву і бажання, став переходити то до того, то іншого міста, не зупиняючись ніде довше, і нарешті прибув до Кракова. Тут якийсь час затримався, віддаючись науці. А коли невдовзі помітив, що всі справи, як публічні, так і приватні ведено тут німецькою мовою, попрямував за річку Лабу до Німеччини. За короткий час, маючи здібності до мов, так вивчив чужу мову, що з тих пір важко було розпізнати, якою краще володів мовою, чужою чи польською. П'ять років витратив на що мандрівку, і водночас, навчався. Набувши знань, провів у різних містах шкільну науку, купуючи з оплат учнів собі поживу, одяг і інші, потрібні до життя, речі, тому що в той час нічого йому з дому не давали. Але мав крім того деякий прибуток з переписування книжок для учнів, в чому був незвичайно вправний. Бо крім того, що мав вироблений, оригінальний характер письма, ще при бажанні, без зусиль наслідував власноручний почерк кожного. Якби таку здібність мав хтось нечесний, це могло б спричинити серед людей непорозуміння, які важко було б розплутати, і, зрештою, привести до поганих наслідків.

Володів крім того якимось вродженим потягом до музики, тому дуже легко засвоював собі принципи цього виду науки; щодо співу, то мав чудовий голос до модуляції, сильний і дзвінкий, з рівною часткою привабливості та величності. Така здібність часто приносила йому вигоди і честь; а тих, яких не дивував своєю вченістю, притягував музикою. Але, перш за все, та чистота і вміла модуляція голосу приносила йому вигоди після повернення до Кракова. Бо місто в той час найбільше виявляло повагу до теології при одночасному занехаянні майже всіх інших вільних наук. Уводночас, найбільшу увагу приділяли музиці, бо вона підносила урочистість релігійних обрядів. Зараз, після повернення, зайняв Григорій дуже поважну посаду в Кракові, бо володів тим мистецтвом, про яке місто перш за все дбало. А незабаром подав усім новий привід до подиву.

Почав прилюдно тлумачити «Буколіки» Вергілія, яких ані назва, ані автор до цього часу в цій країні не були знані. Новизна предмета так повсюдно вабила слухачів, що серед них не бракувало й освічених людей. Серед усіх вчених була одна думка, що

ось перший раз заблиско для них світло, завдяки якому вийдуть на справжню дорогу науки; тоді як раніше, блукаючи бездоріжжям, швидше могли дочекатися старости, ніж якогось плоду розумової діяльності. Він також першим почав стирати з учнів плісняву давнини і варварства, зрошувані нашими вчителями граматики, а натомість увів до Кракова вишуканість і розкіш давньої мови, чим викликав задоволення всіх. Відтак, не тільки всупереч очікуванню, але навіть всупереч власному бажанню був незабаром призначений магістром вільних наук. І це при тому, що досі ще ніхто не мав належних знань, які ведуть до цього титулу. Юнак зосередив свою увагу на риториці і поезії, до якої відчував природжений потяг і в обох оцих справах просунувся далі, ніж це дозволяв тодішній брак наукових підстав у цій країні.

Закінчивши «Буколіки», вирішив перейти до «Георгік», але був викликаний каштеляном [Яном] Тарновським і припинив розпочату роботу. А після безуспішних намагань відмовитися від нової посади, бо взявся навчати його синів. Серед цих занять вдався до поезії і видав декілька віршків, а між ними надгробні написи, через які увічнив в пам'яті нащадків померлого діда і дядька своїх учнів. Ця незвичайна річ так усіх захопила певною привабливістю новизни, що незабаром, по смерті короля Владислава, можновладці держави чималими стараннями змусили Григорія, щоб він увічнив короля надмогильним написом. Однак, він не міг обійтися без товариства вчених людей, а тому через кілька місяців, отримав дозвіл на переселення з учнями до Кракова, де, як твердив, за великої кількості книжок і вчених людей можна отримати освіту кращу і ґрунтовнішу. Так він перебрався до Кракова з учнями, які завдяки своєму знатному походженню бували щоденно в принців: Владислава і Казимира. Таким чином не тільки познайомився з принцами, але навіть подружився і був ними люблений за вченість і лагідну вдачу. Але, перш за все, захоплювалися характером його письма, його виразністю і красою, даючи йому раз у раз щось до переписування.

Саме в той час трапилися йому на очі сатири Ювенала, читаючи які він звернув увагу на таке місце:

*Кодр мав маленьке ложе, а Прокл мав шість глечиків,
Що прикрашали стіл, та під столом малий мішалъник;
А ще – мармурову скульптуру Хірона (Iuven. III, 203—5).*

А трохи далі висновок:

*Нічого, власне, не мав Кодр, всі з цим погодяться,
Але ж, відтак, він нічого і не втратить у нещасті (ibidem 208—9).*

На підставі цих слів здогадливий юнак відразу зауважив, що вчений [доктор] Дібровка, який тоді писав коментар до польської історії (*Вікентія Кадлубки*), наплутав уже в передмові, де є згадка про Кодра. Бо він те пояснив так, ніби автор мав на увазі короля атенців Кодра, що зовсім не пасувало до згаданих віршів. Тому він з цього приводу подав ученому свій коментар і настільки переконав його, що той пізніше все інше, що писав у коментарях, перш ніж видавати, завжди давав на оцінку Григорієві. Зрештою, не лише він сам, але і всі інші вчені так високо цінували його талант, що коли хтось знаходив якусь невідому книжку, ніс її до нього на розсуд, бо він все легко міг пояснити. Відтак, між книжками, яких йому багато щоденно показували, він знайшов деякі комедії Плавта. Їхньою дотепністю і жвавістю так був захоплений, що не тільки щоденно читав їх, але навіть почав сам писати за їхнім зразком нову комедію...

З діалектиками він стикався рідко стверджуючи, що спілкуючись з ними люди дістають освіту тільки умовну, але без користі для справжньої науки; вважав, що займатися нею треба тоді, коли мають на меті ґрунтовне пізнання речі, і відкидати у всіх інших випадках; бо тоді це ніщо інше як сон наяву. Медицину, гадав, слід підносити понад всі інші науки і шанувати, немов би другу натуру. Бо природа є першою зі всіх речей родителською, яка створює тільки тіла, а та їх охороняє. І коли вона починає нездужати, приходять їй на допомогу і лікує, – врешті, підтримуючи її в слабкості,

подовжує життя багатьох тіл, які, будучи залежними тільки від природи, вже були б загинули. І був би, справді покинув всі інші науки та присвятив би себе виключно медицині, коли б не мав переконання, що те мистецтво не дуже узгоджується з його покликанням. На його думку ті, хто читав найновіших граматиків, але пропустили стародавніх, схожі є на хворих, які, відчуваючи огиду до всіляких гойних засобів, жадають і вживають шкідливих. Підручник граматики Александра (Doctrinale) називав лабіринтом, в який, хоча раз туди увійшовши, по звивистих і заплутаних стежках блукаючи, по власних слідах ходять по колу і швидше постаріють, перш ніж знайдуть вихід. Казав, що читання поетів так є для юнаків потрібним, як пожива; ця годує тіло, а та – дух; а тих, які без ознайомлення з поетами хочуть приступати до інших наук, прирівнював до людей, які прагнуть дістатися через мур до міста, замість увійти у відкриті ворота. Уважав, що легше за посередництва поезії засвоїти собі всі інші науки, ніж опанувавши все інше, перейти в якийсь момент до поезії; вважав, однак, що ніколи не слід віддаватися першій і другій з рівним запалом, як лікар, який прикладаючи ліки на роз'ятрену рану, не [повинен] вживати нічого, що могло б зашкодити або кістці, або м'язам; але, лікуючи одне, не перестає зважати на інше...

З п'яниці, який змарнувавши батьківський спадок, розносив воду на продаж по місту, пожартував собі в наступний спосіб: «якби ти був лише воду вживав, то тепер би її не носив». – А проти старої пові склав такий двовірш:

Спершу Доріс продавала поцілунки, а тепер купус:

Грішно придбане майно, марно й тринькас.

(«Doctrinale» Alexandri de Villa Dei (Villedieu), grammatici).

До когось, що вихваляв красу дружини, промовив: «Мовчи, бо якщо тобі повірять, колись збагнеш, що треба було називати бридкою». Коли дізнався, що син певного приміського селянина висвячується в сан священика, сказав: «Волеє псалтир читати, аніж горіод орати».

Гостей приймав цілком просто: «коли хтось, висловився, що вдома їжа йому смачніша, коли їсть увечері при свічках, господар велів закрити вікна і запалити свічки».

Любив жарти і вигадки, в яких завжди дотримувався почуття міри і як охоче кпив з інших, так само легко зносив направлені проти себе уципліві слова. Коли син п'яниці дорікав йому, що за прикладом свого батька пригостив його поганою стравою, відказав. «Я їм так, як мій батько, а ти п'єш, як твій». – Комусь, хто пожартував з приводу його плаща, укритого брудними плямами, немов шкура цапа, вживана під час вакханалій, відповів йому такими словами: «легше випрати плащ, ніж душу». (А то була людина, заплямлена багатьма вчинками). Коли хтось закидав йому, що не міг знести отчого характеру, сказав йому: «Я жив у чужому домі так, що вважаю себе вихованим у батька, багатьом під оком батька ведеться так, що мабуть волюють бути вихованцями когось іншого, тільки не батька». Про кульгавого, але злостивого, висловився так, що краще б той шкутильгав язиком, ніж ногами. На того, який опікування над своїм майном доручив одноокому, написав такий двовірш:

Хто бачить, як однооке сонце дбає про кожну дрібницю,

Не помиляється, доручаючи одноокому все, що має.

Деякі непорядні і погані люди з метою використання легковірних простаків, вдавали біснуватих і здійснювали зухвалі ошуканства. Просячи ніби про допомогу, ставали по костелах, більш відомих завдяки особливому якомусь богослужінню, а тому більш відвідуваних. Цим фокусом видурювали у милосердних чималі грошові суми. Коли, отже, вторглися до костелу Григорія, він викрив їх шляхом перехресних запитань, їхнє шахрайство; витягнув з них правду тілесним покаранням і лише з природженої людяності дарував життя тим, які просили заступництва Божого...

Уводночас перебували тут два дуже освічені чоловіки, Павло Вергерій і Філіпс Подахатер, які з приводу різних обставин, залишивши вітчизну, перший Італію, а

другий – Кіпр, знайшли прихисток в маєтку цього самого єпископа, як ніби у безпечній схованці для всіх люблячих за будь-яких обставин чесноту і науку. З ними поєднала Григорія наука і схожість характеру, а до встановлення зв'язків дружби, незважаючи на таку велику різницю в характері, посприяв взаємний потяг до вільних наук. І хоча точки дотику перебували в межах науки, проте відрізнялися щодо спрямування таланту. Павло більше зважав на вимову, а Філіппові легше давалося складання віршів. Через те Григорія, який хотів засвоїти обидва ці види письма, кликали до змагання: один – в поезії, а другий – у вимові: кожен згідно зі своїм захопленням. До їх вправ приєднався єпископ як суддя, а неодноразово обіймав роль одного з них, привчаючи свій розум до обох напрямків. Не було місця ні бенкету, ні вечорів, чи будь-якої вільної хвилини без цікавих бесід; і перше місце в розмовах займали наукові дискусії. Нічого не було там гіднішого, ні більш вершинного над таке спілкування; всі розмови точилися або про добродієність, або інші чесноти. Свавільні і двозначні оповідки та огидливі жарти, до яких багато-хто ласий, вважаючи їх за розвагу, сприймалися там за відверту гидоту, як ніби заохочення до мерзенних вчинків. Не вірили, щоб той міг удержати думки в чистоті, чий язик і мова не знають жодного сорому. Варто було також зауважити й на тому, як єпископ розмірковував про різні чесноти з такими порядними чоловіками, а вони чимдуж старалися з кожним днем виростати в мудрості й чесноті; і вело їх до того вже саме виховання, бо чим старанніше самі себе спонукали, тим ясніше підзнавали, що тільки завдяки чесноті можуть утриматися при раз досягнутому ступені етичної досконалості. Безперервно у своєму гуртку розмірковували і різноманітні піднімали питання, оскільки цього вимагали сама справа, місце або час.

Юнаком він зачитувався історичними творами і поезією, а у зрілому віці, з огляду на свою професію, найбільше часу приділяв теології. Що ж до філософії, то його найбільше цікавила та її частина, яка зветься етикою. Читав багато церковної літератури, але ніколи однак не припиняв читання і світської. Релігійними справами згідно з приписами згори займався постійно, а тому світські твори читав вряди-годи...

Стосовно іноземців, особливо італійців, які з якоюсь чесною метою прибували до Польщі й зупинялися в місті, ставився дуже чужо і сприяв їм, як тільки міг; опікувався ними, підбадьорював, одягав і годував у міру можливості. Уникаючи спілкування зі своїми, з ними він поводився запанібрата, однаково біля столу, як і в інших випадках життя, допускав їх до свого товариства, і змагався з ними в жартах і дотехах. Скільки разів з ними зустрічався, волів забувати про свій чин і жваво цікавився новинами: запитував, що робиться у світі, в італійців, у французів, про становище в Німеччині, в Іспанії; що діється в Африці, а що в Азії. Словом, наполегливо цікавився всім, про що від своїх співвітчизників не тільки не хотів дізнатися, але навіть з презирством відкидав те, що почув. Так, спілкуючись, дбав про гідність Польщі, – щоб чужі народи славили окрім гонору і високий стан освіти в цій державі. Найбільше любив наслідувати звичаї італійців, тому все, що вже починав забувати, знову справляло на нього вплив, немовби розпочав нове життя. Ніколи не шкодував праці, ані коштів, скільки разів слід було дбати про безпеку або повагу до якогось іноземця. У цьому відношенні не боявся ніколи навіть конфліктів з можновладцями, ані їхнього гніву, не відступав навіть перед королівським авторитетом. До останку опікувався тими, яких раз був взяв під свій захист...

Найбільш переконливим свідченням цього є підтримка, яку він дав мені, боронячи від дуже несправедливого вироку, якого погані і негідні люди домоглися від короля за допомогою найбезсоромніших наклепів. Бо коли я сховався у нього, немов би на дно єдиного джерела справедливості, він дізнавшись про той страшний і негідний вирок, поставився до мене так, ніби йшлося про його власну честь і примусив розкаятися тих, які проти мене, – не знаю – більше з дурості, чи з підлості, зводили наклепи. Водночас, перейнявшись моїм скрутним становищем, не відмовляв мені ні в чому, робив послуги щиро і від душі. Я вдячний всім, хто, перейнявшись моїм нещастям, схилили

мене віддатися в опіку цьому чоловікові, який завжди попереджав мої думки, несучи полегшення в стражданнях, що допікали мені, і все робив, щоб їх не відчував. Не зважаючи на свій вік і посаду, [Григорій] відверто розмовляв зі мною на різні теми під час прогулянок і відпочинку, біля столу, або вечорами. А щоб ні в чому не обмежувати своєї доброзичливості до мене, запрошував неодноразово до столу Фаньолу, про яку добре знав, що вона в моєму нещасті є неоціненною утіхою. Його співчуття до моєї недолі завжди в нього більше важило, ніж дбання про свою гідність...

Охоче ходив на бенкети іноземців, підтримуючи їх часто і з великою готовністю пригощав удома, перевершуючи при цьому розкішшю навіть найзатніших. Проте, від бенкетування з поляками, по можливості стримувався, а коли їх запрошував, що траплялося дуже рідко (хіба тільки з необхідності), то не відступав від звичайної поміркованості. Більше того, їхні бенкети називав обжерством, кажучи, що люди збираються в одному місці не з метою поїсти і випити, як черета худоби збирається на лугах попастися. Гідними бенкету є лише люди, що зібралися біля столу з якоїсь вельми шляхетної нагоди, ніж бажання задоволення шлунку і горла. Коли ж його запитували, чому віддає перевагу їсти сам в домі, а не в колі співбесідників, відповів: «В домі я їм скільки хочу і скільки мені подобається і я не витрачаю біля столу більше часу, ніж треба»...

Почуття його в сфері релігії були найчистіші, а розмови про неї завжди серйозні і глибокі. Він уважав, що про божі речі слід розмірковувати не часто і лише з розсудливими людьми. Люд ліпше буде слухати божі заповіді, тоді, коли більше в релігії бачитиме невідомих йому і таємничих речей. Бо жодна таємниця не є від своєї природи святою і гідною шани, без прикриття урочистими обрядами, які не дають їй стати буденною. Алегорій, впроваджуваних до Святого Письма, не схвалював, кажучи, що справи Божі багато втрачають на авторитеті, коли чудесне починає повсякденніти, якщо воно тлумачиться через алегорію. Не так дуже будуть дивуватися люди, коли їм скажуть, що власне в душу вліто світло правди, ніж коли йому повторюють, що сліпа людина вилікувала очі і одержала можливість бачити. Чудеснішою річчю є вигнання семи демонів, ніж сімох гріхів. І всі інші випадки подібно меншають через алегорію і втрачають на своїй достовірності. Бо коли розум слухачів звертається до алегорій, втрачає віру в достовірність речі і вважає її не історичним фактом, але за щось надумане. таке, що є замаскованим.

Найбільше ж дивувався безглуздість тих, які стараються нагнути християнську теологію до фізичних законів, бо не повинна могутність Бога звужуватися до цих меж, які нам здаються натуральними межами речі, але, мабуть, слід вірити, що з дій Бога сама природа бере і черпає свою норму, і якщо для нас змінить щось Бог в звичайному і натуральному порядку речі, то робить це із власної волі, а не тому, що цього вимагала природа. Найбезсоромнішими ж називав тих, які перейнявши ту чи ту сентенційку із застарілих теологічних книг, виголошують людям проповіді, силуючись пояснити Божі справи, хоч не знають принципів, ані мистецтва переконання. Такі люди, на його думку, не можуть: ані розвивати, ані викінчити думки, якою хотіли викласти, бо не послуговуються власним розумом, але йдуть наосліп за іншими і не краще знають важливість і суть обговорюваної справи, ніж будь-хто із слухачів...

Але і без великого знайомства з ораторами і поетами, не можна, – на його думку промовляти ефективно. Бо, оскільки в дуже багатьох релігійних промовах опираються виключно на набожності, але без розумового обґрунтування, то і в даному випадку потрібно людей захопити почуттям і скорити в деякій мірі великою ерудицією і запасом слів; тому про цей предмет переконливо і водночас набожно може промовляти лише той, хто запозичить від ораторів слова, а від поетів – почуття. І тут є привід сказати, чому проповіді найновіших теологів надуті і неглибокі, а давніших, як Героніма, Августина і інших – захоплюючі і змістовні. Бо ті бралися досліджувати святі книги лише тоді, коли

опанували цілком світське; а ці, приступаючи до справ Божих без жодної підготовки, не уміли ані зрозуміти важливості предмета, ані представити чітко людям свої думки не знаючи тих галузей людських знань, через які пориваються душі людей до віри...

Сам опирався в проповідях більше на методи переконання, ніж на авторитет теологів; внаслідок цього приваблював завжди людей ширістю, як тільки хотів; при цьому видно було, що панує до певної міри над розумом слухачів. А коли під час урочистих богослужінь виконував обряди або відправляв месу святого, кожен був до глибини душі зворушений, особливо ж тоді, коли єднав з Богом злочинців і приводив їх до святині. Бо коли в піднесених словах викладав святу таємницю, бачити можна було, що навколо ревно плачуть однаково винні, як і невинні: одні з печалі за гріхи, другі із співчуття до жалісливих...

Те, що фізики повідомляють про величину сонця, місяця і інших зірок, про їх світло і затемнення і інші цього роду думки, є такі, що, мабуть, не можна їх спростувати, ані довести як справжні. Тому тільки те в їхніх теоріях слід визнати, що найбільше узгоджується з нашими відчуттями і релігією. Іншими науками зовсім не слід займатися, оскільки чи то стверджують щось, чи спростовують – ні в чому не сприяють щасливому життю. Твердження, що тварини позбавлені розуму, називав вигадкою людей, а не природи, бо початок всього походить з цих самих зародків і кожне створіння однаково дбає і піклується про збереження роду і життя.

Якщо переважно в читанні або розмові переходив від теології до філософських суджень, то в питанні етики тримався стоїків. У фізичних питаннях і тих, які стосуються кінцевої мети, вище цінував Епікура. З праць же, що мали на меті спростування поглядів цього чоловіка, приймав тільки декілька, а навіть безглуздими вважав усіх тих, які цією справою займалися або займаються, немовби легко було довести, що його теорії суперечать розуму; або необхідним, в цьому переконанні, що інші теорії при його теоріях існувати не можуть, тим часом справа полягає цілком в іншому: бо якщо приймемо, що душа смертна, то не можна проти Епікура знайти жодного неспростовного доказу, якщо ж це відкинути, тоді не тільки спростовуються його думки, скільки, мабуть, усувається і спростовується цілком на підставі іншого засновку. І тому не можна його критикувати за переконання, бо його погляди не є суперечливі з цією думкою; бо як душа і тіло відрізняються між собою, так і розвиток їх іде іншими шляхами. А тому неможливо, щоб дві різні природи прямували до тієї самої мети і виходили з того самого положення. Епікур приймав до уваги, що тіло і душа цілком інші сутності...

Спав помірно, а вставав завжди перед світанком дня і молився. По завершенні молитви читав першу-ліпшу книжку, яка йому навернулася, до восьмої години, – казки, історії, лікарські справи або про суть усього сущого. Не читав нічого, в чому окрім задоволення не знайшов би чогось корисного...

Перед світанком працював при світлі і писав до приятелів; секретаря ж не мав ніколи. До поезії мав великі здібності, але і прозою в стилі посередньому між давнім і новим писав так вишукано, що у своїй країні не тільки відзначався серед всіх письменників тодішнього віку, але був навіть предметом подиву. Хоча однак багато писав, не подавав нічого до других рук, можливо тому, що писане його не задовольняло, або здавалося йому таким, що не відповідає його гідності. Тільки історію свою про покликання короля Владислава на угорський трон і його експедиції проти турків, написану в двох книгах, дав декільком приятелям до читання – окрім того декілька епіграм, особливо ті, які писав для розваги і жартома на звеличення Фанусі, хоч, зрештою, визнавав, що вона є гордістю і окрасою його міста...

Був стрункою, красивою понад міру людиною; мав сильне, але тендітне, тіло. Волосся на бороді і голові мав пишне і пряме, очі, дуже жваві і чисті. Відтак, до пізньої старості не вживав жодної допомоги до читання...

Список використаних джерел

1. Литвинов В. Д. Ренесансний гуманізм в Україні. – К.: Основи, 2000. – 472 с.
2. Długosz Jan. Historiae polonicae. XII. – Kraków, 1878. –702 s.
3. Encyklopedia kościelna. VI. – Warszawa, 2014. – 304 s.
4. Nowicki A. Grzegorz z Sanoka i Filip Kallimach // Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej. – Warszawa, 1956. – Т. I. – s. 44-78.
5. Nowicki A. Filozofia włoskiego odrodzenia. – Warszawa, 1967. – 419 s.
6. Wiszniewski Michał. Historia literatury polskiej: tom 1–10. - Kraków, 1840 – Т. III. – 472 s.

Стаття надійшла до редакції 24 квітня 2016 року.